Ebyafaayo ebikwekeddwa eby’olunyiriri olw’amakumi ana - Ennamba amakumi asatu mu ssatu

Ezeekyeri Namba Kkumi na Nnya

Jeff Pippenger
2026-10-27

Mu ssuula ey’okuna n’ey’okutaano ez’ekitabo ky’Olubereberye, olunyiriri lw’obuzaale lwa Kayini lugeraageranyizibwa n’olunyiriri lw’obuzaale lwa Seezi okulaga enjawulo.

Lameka Omulungi ne Lameka Omubi

Ennyiriri zombi ziraga enjawulo eri wakati w’abazikirira n’abalokole, era abamu ku bazzukulu b’ennyiriri zombi bakiikirira ‘obubonero bw’ezzadde’ obukwatagana mu nnyiriri ezo ezigerageranyizibwa okulaga enjawulo yazo. Kayini akiikirira ekiti ky’abantu abatalina kwenenya olw’ekibi, era abanakuwala olw’embeera yaabwe yokka.

> N’agamba nti Okoze ki? Eddoboozi ly’omusaayi gwa muganda wo linkaabirira nga liva mu ttaka. Kaakano okolimiddwa okuva ku ttaka, eryayasama akamwa kaalyo okwaniriza omusaayi gwa muganda wo oguva mu mukono gwo; bw’onoolimanga ettaka, teririddamu kukuwa maanyi gaalyo; onoobanga mubundabunda era omutambuze mu nsi. Kayini n’agamba Mukama nti Ekibonerezo kyange kinene okusinga kye nnyinza okugumiikiriza. Laba, ongobye leero ku maaso g’ensi; era nnaakwekebwa eri amaaso go; era nnaabanga mubundabunda era omutambuze mu nsi; era olulituuka buli anansanga ananzita. Mukama n’amugamba nti Kale buli anatta Kayini, anaawoolerwako eggwanga emirundi musanvu. Mukama n’ateeka akabonero ku Kayini, omuntu yenna amusanze alemenga okumutta. Kayini n’ava mu maaso ga Mukama, n’abeera mu nsi y’e Noodi, ku luuyi olw’ebuvanjuba bwa Adeni. Olubereberye 4:10–16.

Kayini akiikirira ekibinja ky’abantu abateenenya, abassa essira ku mbeera yaabwe ey’ennaku yokka, gye beereetedde bennyini olw’okugaana okufuba okukola ebirungi.

> Naye Kayini n’ekiweebwayo kye teyabisiima. Kayini n’asunguwala nnyo, amaaso ge ne gagwa. Mukama n’agamba Kayini nti, Lwaki osunguwadde? Era lwaki amaaso go gagudde? Bw’onookolanga obulungi, toosiimibwenga? Era bw’otookolenga bulungi, ekibi kibindabinda ku luggi. Era ggwe gwe kinaayayaaniranga, naawe onookifuganga. Olubereberye 4:5–7.

Enfa Mukaaga—Alufa Ssatu ne Omega Ssatu

Mu biwandiiko ebyasembayo twalaga Enoka ng’akabonero ka malayika asooka, Lameka ng’akabonero ka malayika owookubiri, Mesuseera ng’okuleekaana okw’omu ttumbi ne Nuuwa nga malayika owookusatu. Lameka ow’omu lulyo lwa Seezi yafa ng’aweza emyaka lusanvu mu nsanvu mu musanvu, emyaka etaano ng’amataba tegannabaawo, nga Mesuseera yafa amataba we

gaaliwo. Okufa kwa Lameka kwaddirirwa okufa kwa Mesuseera nga wayise emyaka etaano, era n'olwekyo okufa kwabwe kabonero k'okufa kwa mukazi wa Ezeekyeri, okwaddirirwa, nga wayise omwaka gumu n'ekitundu (1.5), okufa kwa Yerusaalemi, mukazi w'Omwana gw'Endiga.

> Nange Yokaana ne ndaba ekibuga ekitukuvu, Yerusaalemi ekiggya, nga kikka okuva eri Katonda mu ggulu, nga kitegekeddwa ng'omugole ayonjejjezzeddwa ku lwa bba. Okubikkulirwa 21:2.

Enfa ez'alufa eza mukyala wa Ezeekyeri ne Lameka, ezikwatagana n'enfa ez'omega eza Yerusaalemi ne Mesuseera, zaali bifaananyi eby'okufa kwa John Palaiologos, okwadirirwa, oluvannyuma lw'emyaka etaano, okufa kwa Constantine ow'ekkumi n'omu ku bbugwe wa Constantinople. Olunyiriri lwa Lameka lulaga emyaka etaano, nga ku nkomerero yaagyo waliwo ekiseera eky'ennaku musanvu eky'okusenguka kw'ensolo. Olunyiriri lwa Rooma ey'ebuvanjuba lukiikirira emyaka etaano, era n'ekiseera eky'emyaka ena ekiri mu kiseera kyonna eky'emyaka etaano. Olunyiriri lwa Ezeekyeri lukiikirira emyaka ebiri era n'omwaka gumu n'ekitundu (1.5). Olunyiriri lwa Ezeekyeri olulaga Babulooni ng'ezikiriza Yerusaalemi lukwatagana n'okuzikirizibwa kwa Yerusaalemi okw'omulundi ogw'okubiri okwakolebwa Rooma okuva mu mwaka gwa 66 okutuuka mu gwa 70. Mu lunyiriri lwa Rooma olw'okuzikirizibwa kwa Yerusaalemi muvaamu ekiseera eky'emyaka ena era n'ekiseera eky'emyaka esatu n'ekitundu. Mu buli lumu ku nnyiriri ezo ennya ez'obubonero mwavaamu si ekiseera kimu, wabula ebiseera bibiri eby'obubonero mu bujulirwa bwazo obw'obunnabbi.

Lameka, Yokaana Palaiologos ne mukyala wa Ezeekyeri bakiikirira akabonero k'ekkubo ak'alufa ak'ekiseera ekiggwaako n'okufa kw'omega. Ennyiriri ebbiri ku ssatu zikiikirira okuzingiza okuggwaako n'okufa kw'abo abazikwatagana nazo mu buli lunyiriri. Olunyiriri olulala luggwaako ng'ensolo ziyingira mu lyato. Ekikwatagana nakyo eky'omega kikwataganya amataba ga Nuuwa n'okuzikirizibwa kwa Yerusaalemi n'okuzikirizibwa kwa bbugwe wa Constantinople. Obubonero bw'omega bwonna obusatu bukiikirira okuggwaako kw'ekiseera eky'ekisa mu kiseera ky'etteeka ly'Olusande erinaatera okujja.

Kya lwatu, mu bujulirwa bw'eryato lya Nuuwa temwalimu kuzingiza, naye kiteekwa okuba nga waaliwo olutindo olw'okulinnyirako okusobozesa okuyingira mu lyato. Singa olutindo olw'okutikkirako lutwalibwa ng'ekifaananyi ky'olutindo olw'okuzingiza, olwo obujulirwa bwonna obusatu obw'okufa bulaga okuzingiza. Mu lunyiriri lw'Abaruumi olukwata ku kuzikirizibwa kwa Yerusaalemi okuva mu mwaka 66 okutuuka mu 70, waaliwo okuzingiza okwakolebwa Cestius mu 66 n'okuzingiza okw'okubiri okwakolebwa Titus mu 70.

Emyaka Ena

Emyaka ena egikomekkerezebwa n'okuzingizibwa kwa Constantinople mu 1453 gikiikirira ekiseera eky'okubiri eky'emyaka ena mu bunnabbi bw'Obusiraamu obukwata ku "emyezi etaano" obuli mu Okubikkulirwa essuula ey'omwenda. Ekiseera ekyasooka eky'emyaka ena mu bunnabbi obukwata ku "emyezi etaano" kyaliwo okuva mu 1333 okutuuka mu 1337 mu kuzingizibwa kwa Nicomedia. Okuzingizibwa okwo era kwakiikirira okuggwaako kw'emyaka amakumi asatu mu munaana okuva nga 27 Jjulaayi, 1299. Okuzikirizibwa kwa Yerusaalemi emirundi ebiri,

okuzikirizibwa kwa Constantinople omulundi gumu, amataba n'okuzingizibwa kwa Nicomedia bye bajulirwa abataano ku lutabaalo lwa Panium okuva mu mwaka gwa 200 nga Kristo tannazaalibwa okutuuka mu mwaka gwa 198 nga Kristo tannazaalibwa, olwandibadde omujulirwa ow'omukaaga, era waliwo n'abalala abawerako.

Okuzikirizibwa kwa Yerusaalemi okw'emirundi gyombi kusobola okukwataganyizibwa awatali buzibu, "olunyiriri ku lunyiriri." Amataba n'olunyiriri lwa Rooma ey'Ebuvanjuba bikwataganyizibwa olw'okufa kwa alufa ne omega okuli mu byombi. Olutabaalo lw'e Panium lukwataganyizibwa mu ngeri ey'enjawulo n'olunyiriri lwa Ezeekyeri olw'omwaka 587 nga Kristo tannazaalibwa, kubanga buli kimu ku biseera byombi eby'okuzingiza kikiikirira emyaka ebiri. Panium ekiikirirwa mu lunyiriri olw'ekkumi n'ettaano mu Danyeri essuula ey'ekkumi n'emu, olusooka olunyiriri olw'ekkumi n'omukaaga olukiikirira etteeka lya Ssande erinaatera okujja, nga bwe kyali ne ku kuzikirizibwa kwa Yerusaalemi mu 586 nga Kristo tannazaalibwa ne mu 70 oluvannyuma lw'okuzalibwa kwa Kristo. Ekiseera eky'emyaka ebiri eky'olutalo lw'e Panium n'okuzingiza Sidoni kiyingiza buli lumu ku nnyiriri zino mu byafaayo ebikwekeddwa ebiri mu Danyeri essuula ey'ekkumi n'emu olunyiriri olw'amakumi ana.

Akabonero

Akabonero k'obunnabbi akasooka akalaga ekkubo mu kuzingizibwa okwaliwo ku mirundi gyombi Yerusaalemi lwe kyazikirizibwa kakiikirira akabonero; Cestius mu 66 n'okufa kwa mukyala wa Ezeekyeri byombi byali bubonero bwa alufa. Lameka naye ye kabonero akasooka akalaga ekkubo, era n'olwekyo, okusinziira ku bujulirwa bw'ababiri, Lameka naye kabonero. Obukulu bwe obw'emyaka 777 bukiikirira akabonero k'ekkanisa empanguzi ekolebwa ebitundu bisatu: nnabbi, kabona ne kabaka.

> Era nate ne mbawa ssabbiiti zange, okubeera akabonero wakati wange nabo, balyoke bategeere nga nze Mukama abatukuza. Ezeekyeri 20:12.

Emyaka 300

Enoka, eyali ow'omusanvu okuva ku Adamu mu lunyiriri lw'ezzadde lya Seezi, yatambula ne Katonda okumala emyaka 300 era n'atwalibwa mu ggulu. '300' kabonero k'ebipande eby'abasaale eby'omwaka 1843 ebikumi bisatu, n'ababuulizi Abamillerite ebikumi bisatu abakwatagana nabyo, era n'eggye lya Gidyoni ery'abasajja ebikumi bisatu. Enoka, ababuulizi Abamillerite n'abasajja ba Gidyoni ebikumi bisatu bakiikirira emitwalo kkumi n'ena mu enkumi nnya. Samusooni yatwala ebibe 300 n'abisibira wamu bibiri bibiri, bwatyo n'alaga omuwendo gwa 150 n'akabonero akasibiriddwa awamu nga omugatte gwako gwa bikumi bisatu.

> Awo Samusooni n'agenda n'akwata ebibe ebikumi bisatu, n'addira ebirumuli, n'ayolekanya emikira gyabyo, n'ateeka ekirumuli wakati w'emikira ebiri. Awo bwe yamala okukoleeza ebirumuli, n'ata ebibe ne bigenda mu ŋŋaano y'Abafirisuuti eyali ekyayimiridde, n'ayokya ebinywa by'eŋŋaano n'eŋŋaano eyali ekyayimiridde, awamu n'ennimiro z'emizabbibu n'emizeyituuni. Ekyabalamuzi 15:4, 5.

Obunnabbi obubiri obukwata ku Busiraamu, nga buli bumu bwa myezi etaano, obuli mu ssuula ey'omwenda ey'ekitabo ky'Okubikkulirwa bulaga "omuliro" ne "emikira" ng'ebiranga Obusiraamu.

> Bwe ntyo ne ndaba embalaasi mu kwolesebwa, n'abaali bazituddeko, nga balina eby'omu kifuba eby'omuliro, n'ebya yakinsi, n'ebya kibiriiti: n'emitwe gy'embalaasi gyali ng'emitwe gy'empologoma; era mu kamwa kaazo mwava omuliro n'omukka ne kibiriiti. Olwa bino ebisatu ekitundu eky'okusatu eky'abantu ne kittibwa, olw'omuliro, n'olw'omukka, n'olwa kibiriiti, ebyava mu kamwa kaazo. Kubanga amaanyi gaazo gali mu kamwa kaazo, ne mu mikira gyazo: kubanga emikira gyazo gyali ng'emisota, era gyalina emitwe, era gye zikozesa okukola akabi. Okubikkulirwa 9:17–19.

Amaanyi g'Obusiraamu gali mu mimwa gyabwe era ne mu mikira gyabwe.

> Era zaalina emikira egifaanana ng'egy'enjaba, era mu mikira gyazo mwalimu amaggwa agaluma: era obuyinza bwazo bwali bwa kulumya abantu okumala emyezi etaano. Era zaalina kabaka azifuga, nga ye malayika ow'obunnya obutagira ntobo, erinnya lye mu Lwebbulaniya ye Abaddon, naye mu Luyonaani erinnya lye ye Apollyon. Okubikkulirwa 9:10, 11.

Amaanyi g'Obusiraamu ag'okubonyaabonya n'okutta gali mu mimwa gyabwe ne mu mikira gyabwe, era gafuluma mu mimwa gyabwe ne mu mikira gyabwe.

> Kale Mukama alisalako ku Isiraeri omutwe n'omukira, ettabi n'olufunjo, mu lunaku lumu. Omukadde era ow'ekitiibwa, ye mutwe; ne nnabbi ayigiriza eby'obulimba, ye mukira. Kubanga abakulembeze b'abantu bano babakyamya; n'abo be bakulembera bazikirizibwa. Isaaya 9:14–16.

Obusiraamu ne Isiraeri birina akakwate mu bunnabbi, kubanga bombi baana ba Ibulayimu, era mu buli lunyiriri "omutwe" ye "omukadde era ow'ekitiibwa," ate "omukira" ye "nnabbi ayigiriza obulimba." Mu Busiraamu, nnabbi ow'edda eyayigiriza obulimba ye Mohammed. Kuraani ekiikirira obulimba obukubiriza enzige z'Obusiraamu, ate omukadde era ow'ekitiibwa bwe bukulembeze bwabwe obw'ebyobufuzi. Obusiraamu bulungamizibwa enkola y'obufuzi bw'eggwanga (akamwa), ekubirizibwa obulimba bwa Kuraani (omukira). Ebibe ebikumi ebisatu ebya Samusooni byayawulwamu ebibinja bibiri eby'emyezi etaano, ebigenda okubonyaabonya n'okutta nga bikozesa omuliro, omukka n'ekibiriiti.

Omuliro, Omukka n'Ekibiriiti

Omuliro, omukka ne kibiriiti birina engeri ez'obunnabbi ez'abamalayika abasatu. Ekisooka n'ekisembayo bika bya muliro. Ekikolo ky'ekigambo "kibiriiti" kiraga okumyansa okw'obwakatonda. Omuliro kabonero k'obubaka; omukka kye kiva mu bubaka obwo, ate kibiriiti eraga obubaka obw'eddiini. Ebyo byonna ebisatu bicupuli by'obubaka obw'amazima obw'abamalayika abasatu ab'omu Kubikkulirwa essuula ey'ekkumi n'ennya. Eky'omu kifuba eky'ekyuma kiragibwa ng'omuliro, yakinsi ne kibiriiti. Kikoppa mu bulimba eky'omu kifuba ekya kabona asinga obukulu. Eky'omu kifuba ekya kabona asinga obukulu kikiikirira emitwalo kkumi n'ena mu enkumi nnya ng'amayinja ag'omuwendo kkumi n'abiri ag'obuntu agagattibwa

n’Obwakatonda, obukiikirirwa Ulimu ne Sumimu. Yakinsi ey’edda yali ya langi ya bbululu enzirugavu ennyo, oba eya kakobe omukwafu. Yakinsi ey’omu ky’omu kifuba eky’Obusiraamu ekwatagana n’omukka oguva mu mimwa (gavumenti) ne mu mikira (ekkanisa) egy’Obusiraamu.

Okutwalibwa kwa Enoka mu ggulu oluvannyuma lw’emyaka 300 gye yamala ng’atambula ne Katonda kukwataganya omuwendo 300 n’obubaka bwa malayika asooka obwatuuka mu mwaka gwa 1798. Obubaka obwo obwa malayika asooka bwaweebwa amaanyi nga 11 Ogwomunaana 1840, obunnabbi obw’emyezi etaano obuli mu Okubikkulirwa essuula ey’omwenda bwe bwatuukirira. Ebiseera ebibiri eby’emyezi etaano ebiri mu ssuula eyo bisibiddwa wamu, olunyiriri ku lunyiriri. Gye buvuddeko yokka lwe kyategeerekeka nti emyezi etaano egy’omu lunyiriri olw’okutaano n’egy’omu lunyiriri olw’ekkumi biseera bibiri eby’enjawulo, nga buli kimu kya myaka kikumi mu ataano. Amazima ago bwe gaategeerekeka, Samusooni yasiba ebibe wamu n’abikolamu emigogo kikumi mu ataano egy’ebibe.

Mu byafaayo eby’obunnabbi ebya Samusooni, (erinnya eritegeeza “enjuba”), “omukka” ogwava mu bunnya mu kiseera ky’ekisumuluzo ekyakiikirirwa olutalo lw’e Nineeve, gwabikka enjuba n’ekizikiza. Abagoberezi ba Miller baategeera bulungi nti okubikkibwa kw’enjuba omukka ogwava mu bunnya bw’Obusiraamu kwali kutegeeza okubikkibwa kw’enjiri ya Kristo, nga bwe yakiikirirwa enjuba (Samusooni). Waliwo enkolagana endala eziwerako wakati w’obujulirwa bwa Samusooni n’Obusiraamu obwogerwako mu kitabo ky’Okubikkulirwa essuula ey’omwenda okutuuka ku y’ekkumi n’emu.

Ennamba ssatu erabikira mu byafaayo bya Samusooni mu nnaku essatu abagenyi b’embaga mwe baalina okutegululira ekikokyo. Samusooni akolagana n’abakazi basatu: mukazi we ow’e Timuna, omukazi malaaya ne Derira. Omwoyo wa Mukama akka ku Samusooni emirundi esatu: bwe yasanga empologoma, e Asukulooni ne Leeki. Samusooni awa Derira eby’okuddamu bisatu eby’obulimba nga tannamubuulira amazima. Ennamba ssatu ekiikirira obwakatonda, awamu n’obwakatonda obw’obulimba obw’ogusota, ensolo ne nnabbi ow’obulimba, era n’ebitundu ebisatu ebikola ekkanisa eyawangudde.

Amakumi asatu gwe muwendo gwa kabona, era waaliwo banne amakumi asatu abaaleetebwa ku mbaga ya Samusooni ey’obugole. Awo Samusooni n’ateeka essuuka amakumi asatu n’ebyambalo amakumi asatu ng’omusingo, singa abagenyi bandisobodde okutegulula ekikokyo. Ekikokyo kye bwe kyabikkulwa mu lukwe, Samusooni n’atta abasajja amakumi asatu ab’e Asukulooni okusasula omusingo. Amakumi asatu kye kimu eky’ekkumi eky’obunnabbi ekya 300, era, mu ngeri ekwatagana n’okutambula kwa Enoka ne Katonda okumala emyaka ebikumi bisatu, ebibe ebikumi bisatu Samusooni bye yakwata n’abisiba awamu mu migogo kikumi mu ataano bikwatagana n’obunnabbi obubiri obw’emyezi etaano mu Okubikkulirwa essuula ey’omwenda, obugattibwa awamu n’enkola ey’olunyiriri ku lunyiriri. Ebikumi bisatu kye kimu eky’ekkumi eky’obunnabbi eky’enkumi essatu, era enkumi essatu zikiikirira abasigalawo, ka babeere abasigalawo abatuukirivu abakiikirirwa abo abaakyuka ku Pentekoote, oba abasigalawo abatali batuukirivu abakiikirirwa abo Abaleevi be batta mu bujeemu obw’ennyana eya zaabu.

Obujeemu obw’ennyana eya zaabu n’abo abaakyuka ku Pentekoote byombi bikwatagana mu ngeri ey’obunnabbi ku tteeka lya Ssande erinaatera okujja. Ensigalira emu ekiikirira ensigalira eva mu bantu ba Katonda ab’endagaano n’ensigalira eva mw’abo abali ebweru w’ekisibo ky’abantu ba Katonda ab’endagaano. Mu bujulirwa bwa Samusooni, abantu enkumi essatu abasooka okwogerwako be Bayudaaya abaawamba Samusooni okukkakkanya Abafirisuuti, ate aboogerwako omulundi ogwokubiri be Bafirisuuti. Omusango gutandikira mu nnyumba ya Katonda, oluvannyuma ne gutuuka ku bakozi ab’essaawa ey’ekkumi n’emu abakyali mu Babulooni. Obujulirwa bwa Samusooni buwagira enkumi essatu okuba akabonero ak’ensigalira, era ne buwagira n’okugobereragana kw’emitendera gy’okusala omusango. Enoka yatambula ne Katonda okumala emyaka ebikumi bisatu, bw’atyo n’akiikirira ensigalira y’abantu ba Katonda ab’endagaano etalega ku kufa. Ensigalira eyo be bantu emitwalo kkumi n’ena mu enkumi nnya, abalagibwa mu ssuula ey’omusanvu ey’Okubikkulirwa nga ba njawulo ku kibiina ekinene.

Ekimu eky’ekkumi ku 300 kiba 30, nga gwe kabonero ka kabona; ate era omuwendo ssatu, nga kye kimu eky’ekkumi ku asatu, gukiikirira obwakatonda awamu n’obwakatonda obujingirire obw’ogusota, ensolo ne nnabbi ow’obulimba. Omuwendo ssatu era gukiikirira okugabanyizibwamu ebitundu bisatu okw’ekkanisa ewangudde, okukiikirirwa Kabaka Dawudi eyatandika okufuga nga wa myaka asatu, kabona Yusufu eyatandika okuweereza nga wa myaka asatu, ne nnabbi era kabona Ezeekyeri eyatandika obuweereza bwe obw’emyaka abiri mu ebiri mu mwaka ogw’amakumi asatu ogw’omwetooloolo gwa jjubireewo ogw’ekkumi n’omusanvu. Nga kabona, yandibadde wa myaka asatu.

Buli kimu ku bintu ebisatu eby’obubonero ebiragibwa nga nnabbi, kabona ne kabaka kifuna envumbo ya Katonda eya Ssabbiiti ey’olunaku olw’omusanvu ku kabonero k’ekkubo akalaga entandikwa y’okuzingiza. Abajulirwa ababiri ab’okufa, awamu n’omujulirwa ow’eddaala ery’okubiri ow’okuzikirizibwa kwa Yerusaalemi mu mwaka gwa 66, bawera abajulirwa basatu abakakasa nti akabonero k’ekkubo ak’okuzingiza ‘kabonero.’

Akabonero k’Ekkubo ak’Enkyukakyuka

Okuzingiza bwe kutandika, ekkanisa ya Katonda empanguzi ey’ebitundu ebisatu essibwako akabonero, nga Lameka bw’agikiikirira. Okufa kwa mukyala wa Ezeekyeri kulaga nti ku kabonero ako kennyini ak’olugendo abantu b’endagaano abaasooka bayitibwako ddala. Akabonero ako ak’olugendo kalaga okukyuka okuva mu Lawodikiya okudda mu Firaderufiya, era okukyuka okwo kulagibwa ng’ekkanisa erwana bw’efuuka ekkanisa empanguzi, bw’etyo n’efuuka ekkanisa ey’omunaana eri emu ku ezo omusanvu. Akabonero ako ak’olugendo mu byafaayo by’Abamiller eby’omumalayika owokusatu, ebyava nga 22 Okitobba 1844 ne bituuka ku bujeemu bwa 1863, kaakiikirira ekiseera ky’omwaka 1856, James ne Ellen White bombi mwe baatandikira okulaga ekisinde ekyo ng’ekya Lawodikiya. Mu 1856 ekisinde ky’Abamiller ekya Firaderufiya kyakyuka ne kifuuka ekisinde ky’Abamiller ekya Lawodikiya. Oluvannyuma lw’emyaka musanvu, ekisinde ky’Abamiller ekya Lawodikiya kyakoma ekisinde ekyo bwe kyafuuka ekkanisa y’Abadiventi ab’Olunaku olw’Omusanvu eya Lawodikiya.

Akabonero ako ak’ekkubo era kalina ekifaananyi kyako mu mwaka 313, ekkanisa ya Sumuna bwe yakoma n’ekkanisa ya Perugamo n’etandika. Bwe bitunuulirwa awamu, enkyukakyuka eyabaawo mu 1856 okuva ku kkanisa ya Firaderufiya entuukirivu okudda ku ya Lawodikiya etali ntuukirivu ekwatagana n’enkyukakyuka eyabaawo mu 313 okuva ku kkanisa ya Sumuna entuukirivu okudda ku ya Perugamo etali ntuukirivu, era ekiseera enkyukakyuka eyo we yabeererawo nakyo kiraga nti akabonero ako ak’ekkubo kimanyiso. Okuzingiza kutandika n’ekimanyiso, nga bwe kikakasibwa abajulizi abawerako. Ekisinde kya malayika ow’okusatu, ekirimu abo emitwalo kkumi n’ena mu enkumi nnya, bwe kissibwako envumbo ku kufa kwa Lameka, bassibwako envumbo ne baba bumu ddala nga basitulibwa waggulu ng’ebendera, kubanga akabonero k’ekkubo akasooka mu nsengeka y’obunnabbi ey’okuzingiza kimanyiso.

Okufa kwa John Palaiologos kulaga ekirambiro ky’Obusiraamu, Obusiraamu bwe buwaliriza Rooma ey’ebuvanjuba okubeera wansi w’obufuzi bwabwo. Okuzingizibwa n’okuzikirizibwa kwa Yerusaalemi biwa abajulirwa babiri aba Babulooni ne Rooma. Ekiseera kya Ezeekyeri eky’omwaka gumu n’ekitundu kikiikirira Abalawodikiya abaagaana okulaba n’okuwulira obubaka obw’okulabula ku kutwalibwa mu buwambe bwa kabaka w’obukiikakkono. Akabonero ka Cestius kakiikirira Abafiraderufiya abasimattuka kabaka w’obukiikakkono. Obubonero obwo obubiri bwogera ku bubaka obw’obunnabbi obw’omunda, nga n’omuwendo gwa Lameka ogwa 777 bwe gukola. Olunyiriri ku lunyiriri, ekibiina ekimu kitwalibwa mu buwambe mu kiseera ky’okuzingizibwa, ate ekibiina ekirala kisimattuka omukono gwa kabaka w’obukiikakkono.

Okufa kwa John Palaiologos kukiikirira obubaka obw’obunnabbi obw’ebweru nga kulaga omulimu gw’Obusiraamu ku kabonero k’oku kkubo abo abakiikirirwa Lameka we bassibwako akabonero. Abo abasimattuka n’abo abawambibwa mu kuzingizibwa n’okuzikirizibwa kwa Yerusaalemi bakkaatiriza nti ku kabonero k’oku kkubo ak’alufa ak’ekiseera eky’obunnabbi eky’okuzingizibwa empisa we zeeyolekera. Ebibiina ebyo ebibiri bikiikirirwa ba Lameka ababiri. Ekibiina ekimu kirabula Nashville, ate ekirala kigaana.

> Mukama n’amugamba nti, Kale buli anatta Kayini, eggwanga linaawoolerwa ku ye emirundi musanvu. Mukama n’ateeka akabonero ku Kayini, buli amusanga aleme okumutta. Olubereberye 4:15.

Akabonero k’Obujeemu

Kayini yaweebwa akabonero k’obujeemu bwe. Akabonero k’obujeemu bwe kaategeerwa ng’okulabula eri olulyo lw’omuntu nti singa batta Kayini, bandifunye ekibonerezo kya Katonda eky’emirundi musanvu. Mu ngeri emu, akabonero ako kayinza okutegeerwa ng’engeri Katonda gye yawaamu Kayini obukuumi, naye mu by’obunnabbi kakwatagana n’akabonero k’obujeemu akalabula akali mu kitabo kya Bayibuli ekisembayo. Akabonero k’ensolo mu kitabo kya omega eky’Okubikkulirwa kaalina ekifaananyi kyako ekyasooka mu kabonero ka Kayini ak’obujeemu mu kitabo kya alufa eky’Olubereberye. Okulabula okutegeerwa okuva mu kabonero ka Kayini kwe kuba nti bonna abalaga empisa ze zimu n’eza Kayini nabo Katonda yandibagaanye era n’abasalira omusango. Akabonero akaali ku Kayini kakwatagana n’akabonero k’ensolo, era okulabula okwo kuggumiza ekiragiro ekigaana okukoppa obujeemu bwa Kayini obw’okutta muganda we,

obukiikirirwa mu Okubikkulirwa ng’ekifaananyi ky’ensolo. Okukoppa ekikolwa kya Kayini kwe kukola ekifaananyi kya Kayini. Kayini yasalirwa omusango ogw’okuteekebwa mu nkola ng’ekibonerezo eky’emirundi musanvu, era mu mulembe ogw’omukaaga okuva ku Kayini, Lameka yategeera nti yali azzeemu ekibi kya kitaawe, naye nti ekibonerezo kye kyandibadde kya mirundi nsanvu emirundi musanvu.

> Lameka n’agamba bakazi be, Ada ne Zira, nti, Muwulire eddoboozi lyange; mmwe bakazi ba Lameka, muwulirize ebigambo byange: kubanga nzise omusajja olw’okuntuusaako ekiwundu, n’omuvubuka olw’okunkosa. Obanga Kayini aliholerwa eggwanga emirundi musanvu, mazima Lameka emirundi nsanvu mu musanvu. Olubereberye 4:23, 24.

Olunyiriri oluyise kye kifo ekisooka ku bifo bisatu byokka mu Kigambo kya Katonda emiwendo mwe giragibwa mu ngeri y’okukubisaamu. Ekisembayo kiri ng’ekisooka.

> Awo Peetero n’ajja gy’ali, n’agamba nti Mukama wange, muganda wange bw’anaansobyanga, nnaamusonyiwanga emirundi emeka? Okutuusa emirundi musanvu? Yesu n’amugamba nti Sikugamba nti Okutuusa emirundi musanvu; naye Okutuusa emirundi nsanvu emirundi musanvu. Matayo 18:21, 22.

Ensanvu nga zikubisiddwamu musanvu ziba ebikumi bina mu kyenda, era mu byafaayo ebitukuvu mulimu ebiseera bisatu eby’emyaka ebikumi bina mu kyenda buli kimu, era buli kimu kikiikirira ekiseera eky’okugezesebwa. Waliwo emyaka ebikumi bina mu kyenda egikiikirirwa ku bikwata ku kifo ekitukuvu, ku basse kabaka ne ku ggye. Ekiseera eky’abassekabaka kyatandika Sawulo bwe yafukibwako amafuta mu mwaka 1097 nga Kristo tannazaalibwa, ne kyeyongerayo okutuuka ku kuzingiza kwa Nebukadduneeza okwasooka, Danyeri lwe yatwalibwa nga musibe mu mwaka 607 nga Kristo tannazaalibwa.

Emyaka ebikumi bina mu kyenda egy'okugezesebwa egyaweebwa ekifo ekitukuvu gyatandika n'okutongoza yeekaalu ya Sulemaani mu mwaka gwa 1006 nga Kristo tannazaalibwa, ne gyeyongera okutuusa ku kutongoza yeekaalu eyazimbibwa oluvannyuma lw'obuwaŋŋanguse mu mwaka gwa 516 nga Kristo tannazaalibwa. Ku ludda lw'eggye, emyaka ebikumi bina mu kyenda gyava mu mwaka gwa 457 nga Kristo tannazaalibwa okutuuka mu mwaka gwa 34 oluvannyuma lw'okuzaalibwa kwa Kristo.

Okuva ku bubaka bwa Kayini obw’okulabula ku musango ogw’emirundi musanvu n’akabonero ke, okutuuka ku kya Lameka eky’emirundi nsanvu emirundi musanvu, kikiikirira mu ngeri ey’akabonero ekiseera eky’okugezesebwa eky’emyaka ebikumi bina mu kyenda. Obujeemu obukiikirirwa akabonero ka Kayini bulagibwa nga bugenda bweyongera okusajjuka, ekikwatagana n’ekyaleetera Katonda okusindika amataba.

> Era Katonda n’alaba ng’obubi bw’omuntu bwali bungi mu nsi, era nga buli kufumiitiriza kw’ebirowoozo eby’omu mutima gwe kwali kubi kwereere bulijjo. Era Mukama ne yejjusa olw’okuba yali akoze omuntu ku nsi, ne kinakuwaza omutima gwe. Era Mukama n’agamba nti, Ndisaanyaawo ku maaso g’ensi omuntu gwe natonda; omuntu awamu n’ensolo, n’ebyewalula, n’ennyonyi ez’omu bbanga; kubanga nejjusa olw’okuba nga nabikola. Olubereberye 6:5–7.

Lameka ow’omulembe ogw’omukaaga mu lulyo lwa Kayini ayanjulwa ng’akiikirira ekibinja ky’abajeemu abaliko akabonero, okwawukana ku Lameka ow’olunyiriri lwa Seezi. Obujulirwa bwa ba Lameka bombi bulaga okukoma kw’ekiseera eky’okugezesebwa: obw’omu bukiraga nga bwolesa ennamba 490, ate obw’omulala bukiraga mu kufa kwe. Bwombi bulimu obubonero obw’ennamba obukwatagana obutereevu n’enzimba ey’ebitundu ebisatu ey’ekkanisa empanguzi. Lameka ow’olulyo lwa Kayini akwatagana n’ebiseera ebisatu eby’emyaka 490 buli kimu, ebikwata ku bakabaka, ku kifo ekitukuvu ne ku ggye, ate mu Lameka ow’olulyo lwa Seezi mulimu envumbo y’ennamba musanvu ekwata ku nnabbi, kabona ne kabaka. Lameka ow’olulyo lwa Seezi ye malaika ow’okubiri ku bamalayika abasatu ab’omu Okubikkulirwa ekkumi na nnya, ate Lameka ow’olulyo lwa Kayini ye malaika ow’okusatu awa okulabula okukwata ku nsolo, ekifaananyi kyayo, akabonero n’omuwendo gw’erinnya lyayo. Okubikkulirwa ekkumi na nnya, ennyiriri 9/11 ziraga abo abatuukibwako ekikolimo kya Kayini.

> Ne malayika owokusatu n'abagoberera, ng'ayogera n'eddoboozi ddene nti, Omuntu yenna bw'asinza ensolo n'ekifaananyi kyayo, n'afuna akabonero kaayo ku kyenyi kye oba ku mukono gwe, oyo naye alinywa ku mwenge ogw'obusungu bwa Katonda, ogufukiddwa mu kikompe eky'obukambwe bwe nga tegutabuddwamu kintu kyonna; era alibonyaabonyezebwa n'omuliro n'ekibiriiti mu maaso ga bamalayika abatukuvu, ne mu maaso g'Omwana gw'Endiga: Era omukka ogw'okubonaabona kwabwe gunyooka emirembe n'emirembe: so tebalina kiwummulo emisana n'ekiro, abo abasinza ensolo n'ekifaananyi kyayo, na buli afuna akabonero k'erinnya lyayo. Okubikkulirwa 14:9–11.

Olunyiriri lw’Okubikkulirwa 15:2 lulaga abo abakiikirirwa Lameka ow’omu lunyiriri lwa Seezi:

> Ne ndaba ekiringa ennyanja ey’endabirwamu etabuddwamu omuliro: n’abo abaali bawangudde ensolo, n’ekifaananyi kyayo, n’akabonero kaayo, n’omuwendo gw’erinnya lyayo, nga bayimiridde ku nnyanja ey’endabirwamu, nga balina ennanga za Katonda. Okubikkulirwa 15:2.

Okufa kwa Lameka ow’omu lunyiriri lwa Seezi kulaga oluggi oluggaddwa. Lameka ow’omu lunyiriri lwa Kayini alaga oluggi oluggaddwa ku myaka ebikumi bina mu kyenda egy’ekiseera eky’okugezesebwa. Akabonero ka Kayini kaalina okutunuulirwa ng’okulabula ku mpisa ezaayolesa engeri ssatu enkulu ez’obunnabbi. Yagaana okwetaba mu kusinza Katonda nga Katonda bwe yalagira; yayolesa obusungu obw’obuggya n’atta muganda we omuto era ekyokusatu, yagaana okwenenya.

Kayini yali amenye amateeka agali ku kipande ekisooka eky’Amateeka Ekkumi, ekiraga enkolagana y’abantu ne Katonda, ate ekipande ekyokubiri kiraga enkolagana y’abantu ne bantu bannaabwe. Akabonero k’obujeemu bwe kaamulaga ng’omumenyi w’amateeka atalina kwenenya. Kayini ne Lameka balaga oluggi oluggaddwa olwa malayika owokusatu mu kiseera ky’etteeka ly’Olusande erinaatera okujja. Enoka, Mesuseera, Lameka ne Nuuwa bakiikirira ebyafaayo ebitandika n’okutuuka kwa malayika asooka, akiikirirwa Enoka, n’okutuuka kwa Lameka nga malayika owokubiri, n’okutuuka kwa Mesuseera ng’okuleekaana okw’omu ttumbi okuwa obubaka bwa Lameka, malayika owokubiri, amaanyi; oluvannyuma Nuuwa, nga malayika owokusatu, alaga oluggi oluggaddwa olw’amataba.

Lameka yafa emyaka etaano ng'amataba tegannajja, era ekyo kiraga emyaka egyo etaano egy'akabonero ng'oluggi terunnaggalwa ku kiseera eky'etteeka lya Ssande erinaatera okujja. Lameka bw'afa ku myaka 777, awo wennyini okussibwako akabonero kw'ekkanisa ewangudde we kumalirizibwa. Awo, ng'ebulayo ennaku musanvu oluggi lw'eryato luggalwe mu ngeri esukkulumye ku by'obutonde, ensolo ne zitandika okuyingira mu lyato.

Olunaku Mesuseera lwe yafiirako lwe lwali olusooka ku nnaku ezo omusanvu. Okulabula okwasembayo ng'oluggi terunnaggalwawo kwali bubaka obw'ebitundu bibiri obwali mu kwolesebwa kw'ebisolo okwawerekerwako okutuukirira kw'obunnabbi obwali bulangiriddwa mu bulamu bwonna obw'omusajja eyasinga okuwangaala mu bantu bonna abaali bafuddeko. Obunnabbi obwo bwali mu linnya lya Mesuseera eritegeeza nti 'bw'alifa, kirijja.'

Obubaka obusembayo obw'okulabula abantu bonna buteekwa, nga obunnabbi bwe bwetaagisa, okuba obubaka obw'ebitundu ebibiri, nga bwe bwolesebwa ennaku omusanvu ez'okusenguka kw'ensolo ezaatandika n'okufa kwa Mesuseera, mu kutuukirizibwa kw'obunnabbi bwa Enoka obwalangirirwa okuyitira mu linnya ly'omwana we. Ennaku omusanvu ez'okusenguka kw'ensolo ziraga nti obubaka obw'ebitundu ebibiri obw'okufa kwa Mesuseera n'ensolo ezaasenguka bwe bubaka bwa malayika ow'okusatu obw'okussaako envumbo. Yesu bulijjo akozesa entandikwa okulaga enkomerero, era mu kitabo ky'Okubikkulirwa, malayika ow'okusatu ow'omu Okubikkulirwa essuula ey'ekkumi n'omunaana yeegattibwako eddoboozi ery'okubiri ery'oku lunyiriri olw'okuna, ng'okukaaba okw'omu ttumbi bwe kwegatta ku bubaka bwa malayika ow'okubiri. Obubaka obusembayo obw'okulabula bulijjo bwanjulibwa ng'obubaka obw'omunda n'obw'ebweru, nga bwe bwolesebwa enkolagana ey'obunnabbi wakati w'amakanisa n'envumbo mu kitabo ky'Okubikkulirwa. Obubaka obusembayo obw'okulabula obuli mu Danyeri essuula ey'ekkumi n'emu bwe bubaka obw'obukiikakkono n'obuvanjuba. Mesuseera n'ensolo ezaasenguka be baali obubaka obusembayo obw'okulabula obw'ebitundu ebibiri mu kiseera kya Nuuwa.

Okufa kwa Lameka okuliko akabonero ka 777 kukwatagana n'entandikwa y'okuzingizibwa, mukyala wa Ezeekyeri we yafiira. Awo abeesigwa, abakiikirirwa olunyiriri lwa Seezi, we bassibwako envumbo, era awo abakiikirirwa olunyiriri lwa Kayini we bafunira akabonero. Enoka yali wa musanvu okuva ku Adamu, era akiikirira akabonero k'olugendo aka alufa mu kiseera ekikoma n'omulembe ogusembayo awamu n'ogusooka, nga gyombi gikiikirirwa omuwendo munaana. Ba Lameka bombi balaga enkomerero y'ekiseera eky'okugezesebwa, era okufa kwa Lameka kukiikirira oluggi oluggale olw'ekiseera eky'okugezesebwa ku ntandikwa y'okuzingizibwa.

Enoka ye yali alufa y'ebyafaayo eby'obunnabbi era, olw'obwetaavu obw'obunnabbi, ateekwa okulaga omega y'ebyafaayo eby'obunnabbi. Omega eyo ekiikirirwa emyoyo munaana egyava mu nsi enkadde ne gigenda mu nsi empya nga tegileze ku kufa. Enoka n'emyoyo egyo munaana tebaalaba kufa nga tebannatuuka ku nsi empya. Ensi enkadde yaggwaako mu nnaku musanvu ez'okusenguka kw'ensolo, era ensi empya yatandika n'ennaku musanvu ezitaatonnyaamu nkuba. Awo, okuva ku lunaku olw'ekkumi n'omusanvu, okumala emyezi etaano waaliwo nkuba yokka okutuusa Katonda lwe yaziyiza enkuba ku nkomerero y'emyezi etaano, ku lunaku olw'ekkumi

n’omusanvu.

Emyezi Etaano

Mu Okubikkulirwa essuula ey’omwenda mulimu abajulirwa babiri abakakasa emyezi etaano, era mu ssuula eno mulimu obunnabbi busatu obw’enjawulo obukwata ku biseera. Emyezi etaano egisooka giragibwa mu lunyiriri olw’okutaano; emyezi etaano egy’okubiri giri mu lunyiriri olw’ekkumi, ate emyaka ebikumi bisatu mu kyenda mu gumu n’ennaku kkumi na ttaano biri mu lunyiriri olw’ekkumi n’ettaano. Ennyiriri 5, 10 ne 15 ziraga obunnabbi bw’ebiseera obukwata ku Busiraamu, nga bulina abajulirwa babiri abakakasa emyezi etaano ku ntandikwa y’ekiseera ky’obunnabbi. Ennyiriri 5 ne 10 zombi ziraga ekiseera ky’emyezi etaano; kale, olunyiriri ku lunyiriri, olunyiriri olw’okutaano n’olunyiriri olw’ekkumi bwe zigattibwa ziweza kkumi na ttaano. Kale, emyezi etaano egisooka giba 15, ate emyaka ebikumi bisatu mu kyenda mu gumu n’ennaku kkumi na ttaano biragibwa mu lunyiriri 15. Omuddirirwa n’ensengeka y’ennyiriri 5, 10 ne 15 biraga ennamba kkumi na ttaano bbiri, era mu nnyiriri ebbiri ezisooka, eziweza kkumi na ttaano bwe zigattibwa awamu, mulimu obunnabbi bubiri obukwata ku biseera, nga buli bumu bwa myaka kikumi mu ataano.

Olunyiriri olw’ekkumi n’ettaano lulaga obunnabbi obw’ekiseera eky’emyaka ebikumi bisatu mu kyenda mu gumu n’ennaku kkumi n’ettaano. Kristo alukidde omuwendo gw’ekkumi n’ettaano mu nnyiriri ssatu, era ng’akozesa ekiseera eky’obunnabbi ekiragiddwa mu nnyiriri ezo zennyini, Ye yayawula omuwendo 15 ogulagibwa nga bagasse olunyiriri olw’okutaano n’olw’ekkumi, alyoke akubiseemu ekkumi n’ettaano emirundi ebiri nga gukwataganyiziddwa n’olunyiriri olw’ekkumi n’ettaano. Oluvannyuma Kristo yakomekkereza obunnabbi bwonna obusatu obukwatagana n’ennaku kkumi n’ettaano.

Ekisumuluzo ky’okutegeera essuula eno lwe lutalo lw’e Nineveh mu mwaka gwa 627, olwagobererwa okufa kwa Mohammed oluvannyuma lw’emyaka etaano, mu mwaka gwa 632, okutandika obunnabbi obusooka obw’emyezi etaano. Oluvannyuma lw’emyaka kkumi okuva ku kufa kwa Mohammed, amagye ga Buperusi gaazikirizibwa, nga bwe kyali kituukagana n’okulagula kwa Mohammed nti amawanga abiri ag’amaanyi, Buperusi ne Rooma, gombi gandiwangulwa. N’olwekyo, essuula ey’omwenda ey’Okubikkulirwa etandika n’omuddirirwa gw’ebyafaayo ogutandikira ku lutalo lw’e Nineveh wakati wa Buperusi ne Rooma. Oluvannyuma lw’emyaka etaano Mohammed afa, bwe kityo emyaka ekikumi mu ataano egy’omu lunyiriri olw’okutaano ne gitandika. Oluvannyuma lw’emyaka kkumi Buperusi buwangulwa mu lutalo lw’e Nahavand mu mwaka gwa 642. Obusiraamu bwayita olutalo lw’e Nahavand, “obuwanguzi bw’obuwanguzi.” Emyaka ekkumi n’etaano egisooka egy’omu ssuula ey’omwenda ey’Okubikkulirwa gikiikirira ekiseera ky’emyaka etaano egigobererwa emyaka kkumi. Obunnabbi obusembayo obw’ekiseera bwakoma nga 11 Agusito, 1840. Ng’ebula ennaku kkumi ekyo kibeewo, Josiah Litch yafulumya okulagula kwe kwe yali azzeemu okutereeza, okukwata ku kukoma kw’obuyinza obw’oku ntikko obwa Ottoman. Ennaku ekkumi n’ettaano ezisembayo ez’Obusiraamu obw’omu ssuula ey’omwenda ey’Okubikkulirwa zaawulwamu, olw’omulimu gwa Josiah Litch, ennaku ttaano, ezigobererwa ennaku kkumi, kubanga Yesu bulijjo annyonnyola enkomerero ng’akozesa entandikwa.

Tujja kweyongera okwogera ku nsonga zino mu kitundu ekiddako.